

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уреднички одбор:

др *Алексић Радомир*, др *Грицаић Ирена*, др *Коларич Рудолф*, *Конески Блаже*
др *Николић М. Берислав*, др *Павловић Миливој*, др *Пецо Асим*, др *Пешикан Мићар*,
др *Стевановић Михаило*, др *Храстић Мајла*

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД
1963—1964.

ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЊКОГ ГОВОРА ПРЕМА ВУКОВОМ ЈЕЗИКУ

1. У Тршињу сам боравио у два маха: од 28. VII до 11. IX 1957. и од 20. VII до 27. VII 1963. године. После првог бављења у Тршињу објавио сам у XXIII књ. Јужнословенског филолога рад „Данашњи тршињки говор“.

Овога пута желим да, утврђујући однос данашњег тршињког говора према Вуковом језику, покажем развитак тршињкога говора и одредим место Вуковога језика у томе развитуку. Да бих постигао циљ, сматрам да је потребно, прво, да говорим о пореклу тршињког (а то значи и јадарског) становништва; друго, да покажем основне разлике између данашњег тршињког говора и Вуковог језика; треће, да покажем основне разлике између данашњег тршињког говора и говора Пиве и Дробњака, тј. говора постојбине Вукових предака; четврто, да покушам утврдити основне фазе у развитуку данашњег тршињкога говора и да у тој, историјској перспективи одредим и место Вуковог језика у развитуку тршињког говора.

I. Порекло тршињког (јадарског) становништва

2. О пореклу данашњег јадарског, па, дакле, и тршињког становништва постоји студија Б. Ж. Милојевића „Рађевина и Јадар“ у СВЗБ XX, стр. 623—816. Како је познато, Тршињ је у XVIII веку страдао од куге¹. Већи део данашњег становништва доселио се у другој половини 18. века (Херцеговина, Дробњак, Пива)² и у првој половини 19. в. (Босанска крајина, разна јадарска села)³. Вуков дед, „Јоксим, син Томе Караџића, последије онога времена кад је Млатишума

¹ Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, стр. 1—2.

² Б. Ж. Милојевић, о. с. 757.

³ о. с. 758.

излазио у Куче (1730—1740) из Дробњака из села Петнице населио се у Србију“ (Неизд. преп.)⁴.

Међутим, када је реч о развиту тришћког говора, јасно је да Тришћ не треба гледати изоловано од Јадра као целине, или, још тачније, од северне Србије уопште. Зато ваља истаћи неколико чињеница.

Прво. Милојевић за Јадар претпоставља постојање и старинаца⁵.

Друго. За старинце у северозападној Србији Цвијић у својој синтетичкој студији „Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице“⁶ каже: „Наши старинци подринске, ваљевске и старовлашке области одликовали су се једним старим, сталоженим патријархалним режимом, у коме је било много остатака и трагова неманићке цивилизације“⁷. И мало даље: „Стари мотиви у орнаментици ових старинаца исти су као на Косову и у Метохији“⁸.

Треће. Цвијић у северозападној Србији указује на имиграционе трагове косовско-метохијске струје. Он каже: „Интересантно је да су се најстарији исељеници косовско-метохијске струје расипали и по Шумадији и по ваљевско-подринским крајевима“⁹.

Четврто. О односу досељеника из косовско-метохијске струје и старинаца Цвијић каже: „Досељеници косовско-метохијске струје прилагодили су се врло брзо: Косовци, који у Шумадији у опште узевши представљају старе досељенике из XVI до XVIII века, потпуно су се асимиловали са старинцима, јер су се мало разликовали од њих... Ови су се Косовци и Скадрани у Подрињу толико изједначили са старинцима, да су образовали целину која је као таква утицала на динарске досељенике“¹⁰.

Но јасно је да велику већину данашњег јадарског становништва, као и становништва северозападне и западне Србије уопште, сачињавају Динарци. За ове области може се у најбољем случају говорити о траговима ранијих насеља.

Више сам се задржао на Цвијићевом излагању зато да бих указао да и етнолошка проучавања допуштају да се укаже на три слоја становништва у северозападној Србији:

⁴ Љ. Стојановић, о. с. 1.

⁵ Б. Ж. Милојевић, о. с. 673—679.

⁶ СЕЗБ XXIV.

⁷ Ј. Цвијић, о. с. 57.

⁸ о. с. 57—58.

⁹ о. с. 9.

¹⁰ о. с. 58.

први, најбројнији и најмлађи — динарски слој;
 други, чији се само трагови могу наслутити у овим крајевима
 — представници косовско-метохијске струје. Он је старији од првог;
 трећи, такође изванредно мален — стариначки. Он је, разуме се,
 најстарији.

II. Основне разлике између данашњег тршићког говора и Вуковог језика

3. Указаћу, разуме се, на најважније разлике, задржавајући се
на гласовним, акценатским и морфолошким појавама.

4. У вези са гласовним појавама треба говорити о овим питањима.

1) Питање јата. У своме класичном језику Вук је чист ијекавац. Та његова варијанта ијекавскога наречја узета је као образац српскохрватског књижевног језика ијекавског изговора.

Међутим, у његовим ранијим делима, нарочито оним до 1818, тј. до појаве I изд. Српског рјечника, а и у преписци, Вуку је и у текстовима које је писао ијекавски промакао приличан број екавских ликова. Тако сам, нпр., у Писменици србскога језика (1814) записао: *разуме* × 2 (стр. 6), *смео* (с. 3), *јосле* (с. 3), *јоследње* (с. 24), *изменјују* (с. 35), *умрејии* (с. 47) итд. Намерно не наводим пример *човека* (с. XI) јер та именица и у Пиви и Дробњаку гласи *чдек*, *чедка*¹¹, нити примере *овде*, *онде* (с. 102) јер их је такве Вуковић слушао у севернијим дробњачким селима¹², мада Вук има и *онђе* (Новине србске 1817, стр. 637) а најчешће *гди*, *тигди*, *негди*, *игди* (Писменица, с. 102). У Писменици је готово доследно *време*, али тако је и код Мразовића.

Појава екавских ликова утолико је значајнија што, као што је познато¹³, ни данашњи тршићки говор није доследно ијекавски, већ се екавски облици јављају подједнако спонтано као и ијекавски: *вјетирењача*, *љбац*, *сједиши*, *идиље* (nach); *сађесши*, *ђе ми је*, *идћерај* према: *љбац*, *седши*, *идсле*; *кудеље*, *дшерд* и сл.

Исто је тако важно истаћи да у данашњем тршићком говору није очуван ни класични Вуков ијекавски изговор за рефлексе дугога јата. У своме раду „Данашњи тршићки говор“ указао сам на три момента у вези са заменом дугога јата у Тршићу:

¹¹ ЈФ XVII 15.

¹² ЈФ XVII 18.

¹³ ЈФ XXIII 263—266.

Прво. Само се спорадично рефлекс за дуго јат са силазним акцентом изговора са кратким силазним акцентом на *и*. Међутим, и тада се на вокалу *е* налази дужина: *сиѣно, лиѣно, њ гриѣшнѣ*; исп. и вок. сг. *дѣјѣше*. Такође ређе може се чути и изговор *иѣ* (= *и* + сонантни елемент *ј* + *ѣ*): *сиѣно*. Као типичан изговор рефлекса за дуго јат са силазним акцентом може се сматрати онај при коме се на *е* налази дуги силазни акценат. Вокал *и* при таквом изговору до извесне је мере редукован, неслоговац је. При завршетку његова се артикулација сужава до артикулације сонантног *ј*: *и^иѣдѣ*. Треба истаћи да се покадштво може чути и изговор *јѣ*: *мјѣсѣ*. — Вуков изговор забележио сам само у ликовима *дѣије, ѣрѣје*.

Друго. Рефлекс за дуго јат са данашњим узлазним акцентом изговара се тако што се на вокалу *е* налази дуги узлазни акценат. Вокал *и* је неслогован и при завршетку његова се артикулација сужава до артикулације сонантног *ј*: *дѣиѣше*. И овде треба истаћи да се покадштво може чути изговор *дјѣше*.

Треће. Рефлекс за неакцентовано дуго јат изговара се тако што се на вокалу *е* налази дужина. Вокал *и* је и овде неслогован па се при завршетку и његова артикулација сужава до артикулације сонантног *ј*: *дѣи^иѣла*. Разуме се, и овде се покадштво може чути и изговор *дѣиѣла*¹⁴.

Својим ни издалека доследним ијекавизмом данашњи тршићки говор разликује се од говора Пиве и Дробњака.

У вези са свим овим постављају се два питања: прво, како треба тумачити екавизме у данашњем тршићком говору и код Вука и какав однос постоји између раних Вукових радова и његовог језика у преписци с једне стране и данашњег тршићког говора са друге; друго, како се може протумачити данашњи тршићки изговор ијекавске замене за дуго јат.

Говорећи о пореклу данашњег тршићког и јадарског становништва истакао сам да су велика већина досељеници из динарских ијекавских крајева. Више је него јасно да су они долазећи на овај терен донели свој ијекавски изговор. Али сам истакао да у Јадру ипак има и трагова ранијег предмиграционог становништва. Ми можемо само нагађати о ситуацији у вези са јатом код тог стариначког живља. Али не видим да се може извући неки иоле сигурнији закључак да је оно било екавско и да је као такво, иако малобројно, утицало на динарске досељенике да приме и неке екавске ликове.

¹⁴ ЈФ XXIII 265—266.

И то не толико због његове малобројности, него више зато што није могућно ништа јасније утврдити да ли је оно било екавско или не. Зато и сматрам да екавизам у данашњем тршићком говору продира под утицајем суседних екавских говора, школе и администрације.

Друго је питање откуд Вуку екавизми. Најједноставније је претпоставити да је он по рођењу чист ијекавац а да је екавизме примио бавећи се по екавским србијанским и војвођанским крајевима. Овоме би ишла у прилог и чињеница да је и у време Вуковог рођења још било живог насељавања Динараца особито у Тршић.

Међутим, можда се, не занемарујући ни у једном тренутку наведено тумачење, о свему овоме може и нешто друкчије размишљати.

Пре свега, фреквенција и спонтаност јављања екавских ликова у данашњем тршићком говору показује да је у питању процес који је морао почети пре прилично деценија.

После тога, Вук је повео своју језичку револуцију не само да из наше књижевности уклони ненародни славеносрпски језик, већ да и у нашем заведе ред. Већ у својим првим рецензијама (на Видаковићевог „Усамљеног јуношу“ и „Љубомира у Јелисигуму“) он се јетко обара на Видаковићев немар у језику. Може ли се претпоставити да би Вук, пореклом из евентуално доследно ијекавског Тршића, допустио себи да у својој писаној речи меша ијекавске ликове с екавским које је накнадно примио отиснувши се из Тршића у свет? Зар, наиме, не би и то схватио као извесну врсту немара?

А затим, и неке своје почетне текстове Вук је писао чисто екавски (Одговор на Палинодију, Одговор Господину — ц —). Ако у њима и промакне који ијекавизам, то је донеста изузетак. Далеко је више екавизама у његовим ијекавским текстовима. То као да упућује на закључак да је Вук знао да у екавским текстовима нема места ијекавским ликовима, али да му језичко осећање у вези са екавизмима у ијекавском изговору није било довољно чврсто. Није ли то све понео још из Тршића?

Уосталом у предговору Пословицама (1836) Вук и сам говори — у вези са *x* — о извесним изменама у тршићком говору његовог времена. Он пише: „Тако су у Тршићу, ће сам се ја родио, само стари људи, који су се изродили у Херцеговини, говорили: *ггаг*, *кожуг*, *мијег*, *овијег*; а остали не само што су говорили: *гра*, *кожу*, *мије*, *овије*, *оније* и т. д.; него су се онима још и подсмјевали“ (Грама. и полем. списи III 9). Зар није нешто слично могло бити и са јатом?

Додуше, одмах ваља одговорити на питање: како је онда доцније почео спроводити чист ијекавизам? И ту треба указати на неколико момената.

Најпре, Вук је, природно, усавршавао свој језик. Ако се и прихвати претпоставка коју овде износим — да је и у Вуково време било извесног утицаја суседних екавских говора на ијекавски јадарски —, ваља нагласити да је овај говор, разуме се, био изразито ијекавски евентуално са почетком екавске инфилтрације. Зато је разумљиво што је Вук у ијекавском смислу усавршавао свој језик.

Затим, Вук је и мимо проблема јата свој језик усавршавао ослањајући се на динарске говоре. Одатле је нпр. узео *x* (Дубровник, Црна Гора и др.).

После, Вук се уопште све више окретао ијекавском изговору. Временом све је јасније да би он најволео да ијекавски изговор преовлада у српскохрватском књижевном језику, иако је целога живота званично допуштао равноправност екавског.

Најзад, није искључено да није остао без утицаја и револт према противничкој (екавској!) средини којој су припадали Видаковић, Стратимировић, Хаџић, којој Вук супротставља и свој ијекавски изговор. Пишући рецензију на I и II част Љубомира у Јелисијуму, Вук каже да је пише ијекавски зато да „Г. Видаковић (и остали кои не знају“) виде „како Ерцеговци говоре“ (НС 1817, стр. 453).

Разуме се, ако се прихвати претпоставка да утицај суседних екавских говора ни у Вуково време није остао без последица на тршићки говор, ваља истаћи да је у питању тек почетак процеса који још траје. На тај начин данашњи тршићки говор био би директан наставак онога стања које је одсликано у раним Вуковим радовима.

Одатле је јасно како се може протумачити и данашњи тршићки изговор ијекавске замене за дуго јат: он је последица утицаја екавских говора.

Што се тиче тршићких ликова *сађесѝи*, *йоћерај*, они одговарају Вуковом језику. Познато је да је он вратио *ѝј* и *дј* 1839. Тршић се у овоме слаже са Пивом и Дробњаком¹⁵.

Хтео бих се у вези са јатом задржати на још два момента:

а) Појава и м. ђ код глагола VII Белићеве врсте на *-ѝи* у облицима који су сачињени од инфинитивне основе постоји и у Тршићу (*живѝи*, *сједиѝи*, *сѝдиѝи*) и у раним Вуковим радовима (*изволили* Писм. V, *видѝи* Писм. 47. и т. д.; али исп. и *видѝеѝи* Писм. 8 фуснота 1). Овде је и дошло аналогијом из пропорције

живѝи : *носиѝи* = *живим* : *носим*.

Ова појава постоји и у шумадијско-војвођанском дијалекту али је нема у Пиви и Дробњаку.

¹⁵ ЈФ XVII 44.

б) У вези са односом префикса *ѝре-* и *ѝри-* данашњи тршићки говор разликује се од Вука. У Тршићу је ситуација оваква :

а) Префикс *ѝре-* (< *ѝрѣ-*) у великом броју случајева добро се чува : *ѝрѣгрѣ, ѝрѣкоѝмо, ѝрѣсађују, ѝрѣдошње, ѝрѣбациши*.

б) У мањем броју случајева јавља се *ѝри-* (: *-ѝрѣ-*): *око Приображења, ѝрибаци ѝрико њега, ѝрибацили, ѝрисрејну* (begegnen).

γ) Изворни префикс *ѝри-* чува се у тршићком говору : *ѝријашељ, ѝо ѝрироди, ѝримају, ѝричал су* (sic!), *ѝричешијуѣ*.

δ) Међутим, често место изворног *ѝри-* долази *ѝре-* : *све се ѝребави за славу, ѝрѣзнају, ѝрекучили близу, ѝрѣлејѝен, ѝремешио, ѝрѣслоња ѝс кућу*.

ε) Прилог *ѝрѣ* гласи двојачко у Тршићу : *ѝрије* и *ѝрѣ*.

ζ) Предлози *ѝред, ѝреко* и *ѝрема* гласе такође двојачко : *ѝред, ѝреко, ѝрема* и *ѝрид, ѝрико, ѝрима*¹⁶.

Овом се особином данашњи тршићки говор разликује од Вука и говора Пиве и Дробњака а слаже са шумадијско-војвођанским дијалектом.

У својој докторској дисертацији „Сремски говор“ покушао сам да објасним шумадијско-војвођанску ситуацију у вези с односом префикса *ѝрѣ-* и *ѝри-* (СДЗБ XIV 388). Мислим да се нешто слично може рећи и за тршићки говор (гезр. јадарски терен). Изгледа, наиме, да се у говорима северозападне Србије уопште, под утицајем босанских икаваца најпре *ѝрѣ-* развило у *ѝри-*. Касније су дошли на овај терен представници оних говора који су добро разликовали префиксе *ѝре-* и *ѝри-*. Тако је дошло до напоредне употребе и *ѝри-* (< прѣ-) и *ѝре-* (*ѝрѣ-*) што је довело до мешања и *ѝре-* (< *ѝрѣ-*) са изворним *ѝри-*. Јављање *ѝри-* (< прѣ-) прилично је дубоке старине и припада раним фазама развитка говора на терену северозападне Србије. Та стара црта, као што сам истакао, спаја јадарски са шумадијско-војвођанским тереном.

Није тешко објаснити зашто ове појаве нема код Вука. Он је ту чувао ситуацију каква је морала бити код динарских досељеника, тј. разликовао је ова два префикса добро. Ако је и примио разне друге екавизме, то је разумљиво — јер су и екавски и ијекавски ликови били јасни па није могло бити забуне у значењу речи. Међутим, у осећању свежих динарских досељеника семантика је чврсто диференцирала ова два префикса.

¹⁶ ЈФ XXIII 264.

А када су престала насељавања и кад су се прилике почеле смиривати, поново су стале да избијају и разне језичке појаве које је динаризирање пригушивало. Као резултат свега тога — створена је данашња тршићка ситуација у вези с префиксима *ѝрѝ-* и *ѝри-*.

2) Контракција вокалских група у глаголском придеву радном. Разумљиво је што у Вуковој писаној речи нема контракције вокалских група у глаголском придеву радном. Но врло је вероватно да је тога било у Тршићу и у Вуково време. У предговору Пословицама (1836) он каже: „... у Србији и у Сријему и у Бачкој и у Банату у оваким догађајима у говору често [се] изоставља *a*, а изговара се само *o*, н. п. *дош'о*, *рек'о*, *кош'о*, и т. д.“ (Грам. и полем. списи III, 11). А и сам пише нпр. *ко и сад* (НС 1817, стр. 640).

У данашњем тршићком говору ситуација је оваква:

„Код радног придева мас. зг. доследна је контракција завршне групе *-ao*: *ддшѝ*, *ѝшѝ ѝрѝзнѝ*, — *кѝзѝ му*, — *бѝловѝ*, *дрѝговѝ*, *ѝрѝзнѝвѝ*.

И групе *-eo* и *-uo* контрактибилне су, али недоследно: *ѝзѝвѝ*, *ѝѝјѝвѝ*, *сѝрѝвѝвѝ*, — *ѝзнѝ*, *ѝднѝ*, *ѝзѝвѝ*, — *ѝдгѝнѝвѝ* али и: *вѝдео*, *разѝблео*, *разѝумео*, *ѝсѝѝѝвѝ сам*, — *ѝромѝнѝкуѝвѝ се*.

Група *-uo* не контрахује се.¹⁷

У Пиви и Дробњаку је: *дошѝ*¹⁸, *узо*¹⁹, *луѝно*²⁰.

У овоме се данашњи тршићки говор највише слаже са мацванским²¹. Као што је познато²², у Срему су, као и у Пиви и Дробњаку, подједнако контрактибилне и група *-ao* и група *-eo* и група *-uo*.

Контракција вокалских група захватила је вероватно све штокавске српскохрватске говоре па је, разуме се, и Тршић пошао истим развитком.

3) Сугласник *x*. У Писменици (1814) Вук о сугласнику *x* каже ово:

„Писме *x*, Србљини прости верло тежко изговарају; него, или га са свим изоставе н. п. *Хрѝстѝис*, *хоћу*, *орѝх*, они говоре: *Рѝсѝѝос*, *оћу*, *ора*; или га промиене у друго какво писме, а особито у *v* и *k* н. п. *сухи*, *жѝнѝх*, они говоре *суви*, *жѝнѝк*. А Србљини по Херцеговини и по Црној Гори у глаголима у времену прошавшем простом

¹⁷ ЈФ XXIII 270.

¹⁸ ЈФ XVII 20.

¹⁹ ЈФ XVII 24.

²⁰ ЈФ XVII 24.

²¹ ЗМСФЛ I 164.

²² СДЗб XIV 322.

Зом промиєњују га у *г* н. п. *убих, видѣх, наѣдох*, они говоре: *убиг, видѣг, надѣг, додѣг* и пр. Зато ово писме *х* кад стоји у почетку пред самогласним писменом, или у среди међу два самогласна, онда се може у Сербскоме језику изоставити н. п. *хоћу, маховина духовник*, може се писати: *оћу, маовина, дуовник*. Или, могло би се учинити, да се пише свуда, гди се год у Славенском језику находи, али да се неизговара тврђе него Нјемецко *h* без *с*; и на тај начин могло би нам (*х*) на много мјеста од велике потребе и од помоћи бити“ (стр. 10—11).

У првим својим радовима у већини случајева Вук нема *х*. Увео га је, као што је познато, 1836. у Пословицама. Ваља рећи да Вук у првим својим радовима нема ни *г* м. *х* у помињаној позицији.

Зато можемо рећи да се данашњи тршићки говор у вези са сугласником *х* слаже са Вуковим језиком који је одсликан у његовим раним радовима:

„Сугласника *х* нема у тршићком говору: *кѣжу, лебац, мѣм*. Место *х* може се јавити *к*: *Крисѣос, крабри, кравро*. У интервокалном положају после губитка *х* јавља се *в* (*чѣване*), или *ј* (*сидја*). И Тршићани говоре и *ѡла* и *фѡла*“²².

Сугласника *х* нема ни у Пиви и Дробњаку²⁴, али се Вук и Тршић разликују од Пиве и Дробњака у томе што се у Пиви и Дробњаку јавља *г* м. *х* у наведеној позицији. Вук и Тршић слажу се са шумадијско-војвођанским дијалектом.

4) Сугласник *ф*. О сугласнику *ф* Вук каже у Писменици: „Писме *ф*, само је за тудје речи, а Сербске ни једне речи нећа гди би оно требало; и зато га прости Сербљи у говору, свуд готово, промиєњују на *ѡ*“ (стр. 10).

Мислим да је оправдано сматрати да је Вук овде мислио и на тршићки говор кад је овако писао о сугласнику *ф*. Уосталом и код њега има *ѡли* (НС 1817, стр. 664). И данас „Сугласник *ф* Тршићани радо замењују сугласником *в*: *ѡмилија, ѡрба, ѡрбом, ѡс, ѡшеклија, ѡрѡшмо*. Може се, међутим, чути и *ф*: *фѡс, фѡмилија*“²⁵. И у Пиви и Дробњаку место *ф* долази *ѡ*²⁶.

5) Судбина сугласника *ж* у през. глагола *моћи*. У Тршићу у през. глагола *мѡћи ж > р*: *мѡрѡм, мѡрѡш, мѡрѡ, мѡрѡмо, мѡрѡше, мѡру*²⁷. Овом се особином Тршић одваја од Вуковог језика а

²² ЈФ XXIII 270.

²⁴ ЈФ XVII 34.

²⁵ ЈФ XXIII 270.

²⁶ ЈФ XVII 27.

²⁷ ЈФ XXIII 270.

приличну старину ових појава, па сматрам да и у данашњем тришћком говору оне представљају остатак старијег стања јадарског говора. Наиме, без обзира на развитак самога тришћког становништва, тришћки говор не треба гледати изоловано од јадарског говора као целине. А ако га тако гледамо, ваља узети у обзир и резултате етнографске науке да у Јадру ипак има и трагова старијег становништва. Вук несумњиво представља ону фазу у развоју данашњег тришћког говора када је динарско досељеничко становништво, још свеже и снажно као новодосељено, чувало и наметало своје језичке особине крају у који се доселило. Али када су почели престајати таласи досељавања, када се ситуација смирила, поново су почеле излазити на површину и језичке црте ранијег становништва. Међу њима свакако долазе и ове дужине којих нема код Вука и Даничића.

С друге стране, данашњи тришћки говор, као и Вуков језик, нема дужина типа *крѹшкѡма*; *ѡнѹѡи*, *ѡдѡѡи*, *мислѡиѡи*; *ѡдрѡв*, *кѡиѡнѡсѡи*, иако оне постоје у говору Пиве и Дробњака²¹. И овде је данашњи тришћки говор ближи шумад.-војв. диј. него говору постојбине Вукових предака. Истина, у војвођанској подгрупи шумад.-војвођ. дијалекта постоје дужине типа *крѹшкѡма*, али мислим да сам у својој дисертацији Сремски говор и у раду Прилог проучавању порекла шумадијско-војвођанског дијалекта (Наш језик, XI, св. 1—2, стр. 44—56) доказао да та особина није у војвођанске говоре унета из динарских говора који је познају.

3) Повлачење акцента према крају у именица маск. *о/ѡ*-основа доследно је у данашњем тришћком говору — у познатом случају — код типа *ѡрд* (*ѡрду* и сл.) а код осталих типова може се јавити и неповучен акценат (*ѡбѡчѡју* и сл.). Тако је — или приближно тако — и у другим новоштокавским четвороакценатским говорима. То је новија појава уједначавања акцента у парадигми према ном. синг.

4) У Даничића је *крѡјевѡи* — *крѡјѡѡ* — *крѡјѡѡма* (Срп. акц. 24). У данашњем тришћком говору је, као и у шумад.-војвођ. диј.²², *крѡјевѡи* — *крѡјѡѡ* — *крѡјѡѡма*.

5) Код Даничића ном. пл. именице *ѡѡѡѡ* гласи *ѡѡѡѡи*, а у Тришћу, као и у Пиви и Дробњаку²³, *ѡѡѡѡи*. У шумад.-војвођ.-диј. је као код Даничића²⁴.

²¹ СДЗБ X 187, 225—227, 303.

²² М. С. Московљевић, Акценатски систем поцерског говора, 18. Б. М. Николић, ЗМСФЛ IV—V 228; НЈ ис XIII 3—5, 249—251; СДЗБ XIV 251.

²³ СДЗБ X 191.

²⁴ СДЗБ XIV 249.

6) Код Даничића ном. пл. именице *мџмак* гласи *мџмици* и *мџмици*, а у Тршићу, као и у Пиви и Дробњаку³⁵, *мџмици*. У шумад.-војвођ. диј. је *мџмици*³⁶.

7) У Даничића је *џрао* — *џрлови*, а у данашњем тршићком говору *џрџ* — *џрлови*.

8) Као и у Пиви и Дробњаку³⁷, а супротно Даничићу, код плуралија тантум типа *врџица* јавља се у вези с предлозима метатонијски акценат (*на врџица* и сл.). У Срему³⁸ и у Поцерини³⁹ само архаични облици инстр. и лок. пл. имају уз предлоге метатонијски акценат (*џред врџици*, *на врџици*). Али ове две појаве не треба доводити у везу тако да овде у ствари ваља указати на повезаност данашњег тршићког говора са говором Пиве и Дробњака.

9) У данашњем тршићком говору акценат се и у множини *џ-*основа неутр. помера према крају (*џугмеџица*), док код Даничића то није случај. Тршић се слаже са говором постојбине Вукових предака⁴⁰ и са шумад.-војвођ. дијал.⁴¹

10) У данашњем тршићком говору, у односу на Даничића, знатно је више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (" или ^) а у одређеном виду (') на првом слогу (*џдрџви*, *џадна* и сл.). Тршић се по овој особини не разликује само од Вука и Даничића, већ и од говора Пиве и Дробњака⁴², а слаже са шумад.-војвођ. диј.⁴³

11) Акценатским односом код личних заменица *мџнџ* — *кџд мене* данашњи тршићки говор се одваја и од Вука и од говора Пиве и Дробњака а слаже са шумад.-војвођ. диј.⁴⁴.

12) Акценат показне заменице *џвај*, *џнај* одваја данашњи тршићки говор и од Пиве и Дробњака и од Вука а приближава шумад.-војвођ. диј.⁴⁵ где такође постоји ова појава.

³⁵ СДЗб X 189.

³⁶ СДЗб XIV 248.

³⁷ СДЗб X 249.

³⁸ СДЗб XIV 265.

³⁹ Московљевић, о. с. 12.

⁴⁰ СДЗб X 260—262.

⁴¹ Московљевић, о. с. 34—35. Б. М. Николић, СДЗб XIV 269; НЈ нс XIII 3—5, 258.

⁴² СДЗб X 282—289.

⁴³ СДЗб XIV 276—285. и тамо наведена литература. ЈФ XXIV 321—326.

⁴⁴ ЈФ XXIII 227—233.

⁴⁵ Московљевић, о. с. 50. Б. М. Николић, СДЗб XIV 276.

13) Тросложни глаголи сложени од *ићи* код Вука у већини случајева имају (') на претпоследњем слогу (*изаћи* и сл.). У данашњем тршићком говору ови глаголи доследно гласе *изаћи* и сл. У Пиви и Дробњаку⁴⁶ и шумад.-војвођ. диј.⁴⁷ подједнако је *изаћи* и *изаћи*.

14) Према Вуковом *озвјести* у данашњем тршићком говору је *озвјести*. У Пиви и Дробњаку⁴⁸ и у шумад.-војвођ. диј. је *озвјести* и *озвјести* и сл.⁴⁹.

15) Као и у Пиви и Дробњаку⁵⁰ и у шумад.-војвођ. диј.⁵¹, и у данашњем тршићком говору акценат глаголског придева радног тросложних глагола сложених од *ићи* гласи двојако: *изшиџ* и *изшиџ*, док је код Даничића *ошшиџао* (о. с. 109).

16) Према Даничићевом *начињен* и сл. у данашњем тршићком говору је, као и у Пиви и Дробњаку⁵² и у Мачви⁵³, *учињена* и сл.

17) Као и у Пиви и Дробњаку⁵⁴ и у шумад.-војвођ. диј.⁵⁵, ни у данашњем тршићком говору нема презентског Даничићевог акцента *иечемо*, *иечете*, већ се говори само *иечемо*, *иечете*.

18) Према Даничићевом *бѣрем* у данашњем тршићком говору је *бѣрем*. С обзиром на то да се у шумад.-војвођ. диј. говори и *бѣрем* и *бѣрем*⁵⁶, може се рећи да је тршићка ситуација ближа шумад.-војвођ. него Вуковој и Даничићевој.

19) Према Вуковом *иодвѣм* у Тршићу је *иодвѣм*. Овај акценат чешији је и у Мачви⁵⁷. У Пиви и Дробњаку је као у Тршићу (СДЗБ X 322—323).

20) Према Вуковом през. гл. *давати*: *дајем* (*дајем*) у данашњем тршићком говору забележио сам *дајем*. Тај сам акценат слушао и у Мачви поред *дајем* и *дајем*.

21) Према Вуковом и пивско-дробњачком⁵⁸ *кдијам* у данашњем тршићком говору је *кдијам*. У шумад.-војвођ. диј. постоје оба акц.⁵⁹.

⁴⁶ СДЗБ X 306.

⁴⁷ СДЗБ XIV 295. З6МСФЛ VI 129. Московљевић, о. с. 57.

⁴⁸ СДЗБ X 304—305.

⁴⁹ СДЗБ XIV 288. Московљевић, о. с. 57—58.

⁵⁰ СДЗБ X 370.

⁵¹ СДЗБ XIV 295. З6МСФЛ VI 132. Московљевић, о. с. 78.

⁵² СДЗБ X 372.

⁵³ З6МСФЛ VI 132.

⁵⁴ СДЗБ X 321.

⁵⁵ СДЗБ XIV 288—289. З6МСФЛ VI 133. Московљевић, о. с. 84.

⁵⁶ СДЗБ XIV 296—297. З6МСФЛ VI 134—135. Московљевић, о. с. 84.

⁵⁷ З6МСФЛ VI 135.

⁵⁸ СДЗБ X 325.

⁵⁹ СДЗБ XIV 300; З6МСФЛ VI 136.

6. У вези са морфолошким појавама ваља се задржати на овим питањима.

1) У Вука лична имена типа *Драго* деklinирају се по типу *Драго — Драга* адј. *Драгов*. Са Вуком се слаже и Пива и Дробњак⁶⁰. У данашњем тришићком говору ова се имена деklinирају по типу *Драго — Драгѐ* адј. *Драгин*. Мислим да су то у Јадар донели босански досељеници који су, као што сам изнео у одељку о пореклу становништва, дошли овамо у првој половини 19. в. Овоме тумачењу иде у прилог и чињеница да се ова имена тако деklinирају и у Бадовинцима (југозападна Мачва) а и из сремског села Грк имам примере са истом таквом деklinацијом⁶¹. Док Вук, дакле, представља источнохерцеговачки динарски континуитет, дотле су Тришић и делови шумад.-војвођ. дијал. на крајњем југозападу овога дијалекта претрпели утицај босанских говора.

2) У рецензији на Видаковићевог Усамљеног јуношу Вук замера Видаковићу на инстр. синг. типа паметомъ: „Ово [је] што годъ са свимъ ново у Србскомъ љзъку! валя да е овде Г. Сач. хотѣо да натера *болесѣь*, *ѣаметѣь* и остала имена женскога рода да се скланяю као *расѣь*, и *мосѣь* (ербо І кодъ нѣга овде значи као њ) и ѣопшѣ смѣшнѣ! А на више мѣста: *радосѣѣю*, *ѣомоцѣю* и пр. но болѣ е и тако славенски него извртати наопако“ (Грамм. и пол. списи I, стр. 84).

Ова појава, међутим, не само што постоји у шумад.-војвођ. дијал., већ сам и у Тришићу забележио с *машиом* поред с *масѣи* и адв. *ндѣом* (поред *ндѣу*, *ндѣи*) и *даѣом* (поред *даѣу*, *даѣи*). Овом се особином Тришић одваја и од Вука и од Пиве и Дробњака, а слаже са шумад.-војвођ. диј.⁶².

3) У инстр. синг. именица *јо*-основа маск. и неутр. доследно долази наставак *-ом* м. *-ем*: *ножѣом*, *дрѣгим ѣрдѣѣом*, *Пријиѣом*, *грѣжѣом*, *каменѣом*, *ѣѣѣом*. Овога нема код Вука, али постоји и у Пиви и Дробњаку⁶³ и у шумад.-војвођ. дијалекту⁶⁴.

4) Као и у Поцерини⁶⁵ и у Мачви⁶⁶, и у данашњем тришићком говору постоје заменички ликови *сѣ ѣѣѣом*, *зѣ сеѣом*. Овом се особином данашњи тришићки говор одваја од Вука и Пиве и Дробњака.

⁶⁰ ЈФ XVII 54; мада Вуковић наводи и топониме *Бурно Брдо*, *Руѣин До*.

⁶¹ СДЗБ XIV 264. За босанске говоре исп. код Решетара, *Der štok. Dial.* 164

⁶² СДЗБ XIV 341.

⁶³ ЈФ XVII 51.

⁶⁴ ЗМЗФЛ I 166. СДЗБ XIV 336.

⁶⁵ Московљевић, о. с. IV.

⁶⁶ ЗМЗФЛ I 166.

5) У својој рецензији на Усамљеног јуношу Вук замера Видаковићу што употребљава 3. л. мн. на -у и од глагола и/и-основа (НС 1815, стр. 831). Иако се у данашњем тришћком говору код глагола VII и VIII Белићеве врсте у 3. пл. през. у већини примера чува наставак -е (*бдѣе, нагрѣде, дѣазе, увере* итд.), ипак се у мањем броју случајева јавља и наставак -у (*одлазу, односу, мду*). У 3. пл. през. гл. *хидѣти* доследан је наставак -у: *дѣу, нѣу*. У шумад.-војвођ. дијал. такође се шири наставак -у⁶⁷. Вуковић за Пиву и Дробњак не наводи ширење наст. -у.

6) Код глагола I Белићеве врсте чија се инфинитивна основа свршава на *к* и *г* продрли су у 3. пл. през. сугласници *ч* и *ж* из осталих лица презента где су добивени I палатализацијом: *доучу, иѣчу, сѣчу, шѣчу, мдрѣ (< могу)*. Ова појава постоји и у шумад.-војв. диј.⁶⁸, али је нема ни у Вука ни у Пиви и Дробњаку.

7) Из 3. пл. аориста -и- се шири и на остала лица пл.: *ддошмо, њоглѣдашмо*. Ова појава, додуше, није доследна: *идосмо, идбегосмо*. Ове појаве нема ни код Вука ни у Пиви и Дробњаку, али постоји у шумад.-војвођ. диј.⁶⁹.

8) Код глагола I Белићеве врсте чија се основа свршава сугласницима *с* и *з* у трпном придеву јавља се у Тришћу *ш* и *ж* аналогном према глаголима VII Белићеве врсте: *донѣшен, извѣжене, њовѣжене* и сл. Овакве облике сретамо и у првим Вуковим радовима; исп. у рец. на I и II част Љубомира у Јелисијуму: *донѣшена* (НС 1817, стр. 456), *донѣшен* (НС 1817, стр. 495). Ова појава постоји и у Пиви и Дробњаку⁷⁰ и у шумадијско-војвођанском дијалекту⁷⁰.

9) У раним својим радовима Вук чешће употребљава облик *би* и за 1. и 2. пл. потенцијала, али има и *бисмо* (*бисѣ*). Карактеристична је ова реченица из рецензије на Љубомира у Јелисијуму: „Кадъ бы смо имали граматикалне школе, морали бы имати и Граматику“ (НС 1817, стр. 519). А у Писменици у глаголској парадигми наводи облике: *ми би били, ви би били* (55), *ми би бивали, ви би бивали* (59), *ми би ћели, ви би ћели* (62), *ми би карали, ви би карали* (66), *ми би карани били, ви би карани били* (69), *ми би орали, ви би орали* (77), *ми би орани били, ви би орани били* (80), *ми би ѡворили, ви би ѡворили*

⁶⁷ СДЗБ XIV 349—350. ЗМСФЛ I 167. Московљевић, о. с. V.

⁶⁸ СДЗБ XIV 354—355.

⁶⁹ ЗМСФЛ I 167. СДЗБ XIV 351.

⁷⁰ ЈФ XVII 73.

⁷⁰ СДЗБ XIV 353. Московљевић, о. с. 80.

(89), *ми би бити ѿворени, ви би бити ѿворени* (93), *ми би се карали, ви би се карали* (99).

У Тршићу је такође: *ми би ѿишали* и сл., у шумад.-војвођ. диј. исто тако (мој материјал). Вуковић ову појаву не наводи за Пиву и Дробњак.

7. Сводећи ово излагање о разликама између Вуковог језика и данашњег тршићког говора треба да нагласим да се данашњи тршићки говор, разликујући се од Вука, у великом броју случајева слаже са шумадијско-војвођанским диј. То су:

А) У вези са гласовима случајеви наведени под 1) (*ѿрѣ- ѿри-*), 2) (контракција вокала), 5) (*ж > р* у през. *мѡрѣм*).

Б) У вези са акцентима случајеви наведени под 1) (губљење дужина), 2) (дужине којих нема у Вука), 3) (ситуација у лок. синг. *о/јо-основа*), 4) (*крајевѣ, крајѣва, крајевѣма*), 9) (*дугмѣша*), 10) (акцентат придевског вида: *здравѣ, ладнѣ* и сл.), 11) (*мѣнѣ: кѡд мене*), 12) (*ѡвај*), 15) (*ѿзишѡ: ѿзишѡ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѿчѣмо*), 18) (*бѣрѣм*) и 19) (*ѿѡзовѣм*).

В) У вези с облицима случајеви наведени под 2) (*мѡишѡм*), 3) (инстр. синг. *грѡжѡм*), 4) (*сѡ ѿѣбом*), 5) (*ѡѡлазу*), 6) (3. пл. *ѿѡчѡ*), 7) (аор. *ѡѡшѡ*).

8. Мање је особина данашњег тршићког говора којима се он разликује од Вука а слаже са Пивом и Дробњаком. То су акценатски случајеви наведени под 2) (у ствари само ситуација код присвојних придева типа *мѡмкѡв, ѡчѣв, сѣсѡриѣн*, у чему се данашњи тршићки говор слаже и са шумад.-војвођ. диј.), 3) (ситуација у лок. синг. *о/јо-основа*), 5) (ном. пл. *вѣнци*), 6) (ном. пл. *мѡнци*), 8) (*нѡ вѣиѡ*), 9) (*дугмѣша*), 15) (*ѿзишѡ — ѿзишѡ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѿчѣмо*) и 19) (*ѿѡзовѣм*).

9. Ако упоредимо све ове случајеве, видећемо да их има таквих који се јављају и у данашњем тршићком говору и у Пиви и Дробњаку и у шумад.-војвођ. диј., а нема их код Вука. То су

А) У вези са гласовима случајеви наведени под: 2) (контракција завршне вокалске групе у глаголском придеву радном), 5) (*мѡрѣм*).

Б) У вези са акцентима случајеви наведени под: 2) (кад је реч о Пиви и Дробњаку у питању су само придеви типа *мѡмкѡв, ѡчѣв, сѣсѡриѣн*), 3) (ситуација у лок. синг. *о/јо-основа*), 9) (*дугмѣша*), 15) (*ѿзишѡ — ѿзишѡ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѿчѣмо*), 19) (*ѿѡзовѣм*).

В) У вези с облицима случајеви наведени под: 3) (*грѡжѡм*).

То су дијалекатске појаве које повезују Пиву и Дробњак, данашњи тришћки говор и шумад.-војвођ. диј., издвајајући их од Вука.

10. Нешто је више појава које повезују данашњи тришћки говор и шумад.-војвођ. диј., раздвајајући их и од Вука и од Пиве и Дробњака. То су

А) У вези са гласовима случајеви наведени под: 16) (*ѝрѝ-* : *ѝри*).

Б) У вези са акцентима случајеви наведени под: 1) (губљење дужина), 4) (*крајевѝ — крајѝва — крајевѝма*), 10) (акцент придевског вида *здрѝвѝ, ладнѝ*), 11) (*менѝ — кдд мене*), 12) (*двај*), 18) (*берѝм*).

В) У вези са облицима случајеви наведени под: 1) (*Драго — Драгѝ — Драгѝн*), 2) (*машћом*), 4) (*сѝ шебом*), 5) (*ддлазѝ*), 6) (*ѝдѝчѝ*), 7) (*ддошмо*), 9) (*ми би ѝсали*).

11. Мање је појава које повезују данашњи тришћки говор и Пиву и Дробњак, раздвајајући их од Вука и шумад.-војвођ. диј. То су од наведених акценатских појава случајеви под: 5) (*вѝнци*), 6) (ном. пл. *мѝмци*), 8) (*нѝ врѝша*).

12. То све значи да је оним својим особинама којима се издваја од Вука данашњи тришћки говор ближи шумад.-војвођ. диј. него Пиви и Дробњаку.

III. Основне разлике између данашњег ѝтришћког говора и говора Пиве и Дробњака

13. Неке сам већ навео говорећи о гласовним, акценатским и обличким разликама између данашњег тришћког говора у Вука; то су:

А) У вези са гласовима случајеви наведени под: 1а) (*вѝдѝшѝ*), 16) (*ѝрѝ-* : *ѝри*).

Б) У вези са акцентима случајеви наведени под: 1) (скраћивање дужина), 2) (дужине којих нема код Вука, сем придева типа *мѝмѝкѝв, дѝчѝв, сѝсѝрѝн*), 10) (акцент придевског вида *здрѝвѝ, ладнѝ*), 11) (*менѝ — кдд мене*), 12) (*двај*), 21) (*кѝдѝѝм*).

В) У вези са облицима случајеви наведени под: 1) (*Драго — Драгѝ — Драгѝн*), 2) (*машћом*), 4) (*сѝ шебом*), 6) (*сѝчѝ*), 7) (*ддошмо*), 9) (*ми би дошми*).

14. Има још особина, нарочито акценатских, којима се данашњи тришћки говор разликује од говора Пиве и Дробњака:

1) У Пиви и Дробњаку нема дужине у през. глагола типа *īrēsīm* (*īrēsem*)⁷¹. У данашњем тршићком говору, као и код Вука и у шумад.-војвођ. диј., та дужина постоји.

2) У Пиви и Дробњаку постоје дужине у облицима типа *кѣшкѣма*; *гѣрѣв*, *кѣшнѣсѣ*; *гѣнѣшнѣ*, *идѣдѣшнѣ*, *мѣслѣшнѣ*. У данашњем тршићком говору, као и у Вука и у шумад.-војвођ. диј., нема ових дужина. Објашњење војвођанског *кѣшкѣма* дао сам раније истакавши да га не треба доводити у везу са Пивом и Дробњаком.

3) У Пиви и Дробњаку више је примера са (") у проширеном ном. пл. именица типа *гѣд* него код Даничића и у данашњем тршићком говору.⁷² У Вушовићевој источној Херцеговини уопштен је (")⁷³. Вук и данашњи тршићки говор ближи су шумад.-војвођ. диј. (У вези с повлачењем акцента према крају у ген. пл. (*гѣдѣвѣ*), данашњи тршићки говор слаже се са Вуком, Пивом и Дробњаком и шумад.-војвођ. диј. где је такође ово повлачење живо, а разликује од Вушовићеве источне Херцеговине где је чешће *сѣндѣвѣ* а ређе *гѣдѣвѣ*).

4) У дат.-инстр.-лок. пл. типа *гѣд* у херцеговачким говорима силазни акценат почетнога слога или је преовладао у сва три падежа (Вушовић⁷⁴) или је чешћи у 3. и 6. падежу (Вуковић⁷⁵) или је, у најбољем случају, равноправан с повученим акцентом према крају. У данашњем тршићком говору и у шумад.-војвођ. диј.⁷⁶ ово повлачење акцента живље је чак него код Даничића.

5) У пл. именица типа *нѣж* у Вушовићевој источној Херцеговини⁷⁷ доследно је *вѣрѣчѣви* а у Пиви и Дробњаку је⁷⁸ или *ѣвѣшѣви* или *дѣлѣви* — *дѣлѣвѣ* — *дѣлѣвѣма* или *дѣлѣви*. У данашњем тршићком говору, као и у Даничића, шумадијско-војвођанском диј.⁷⁹ и плѣваљском⁸⁰, доследно је *кѣвѣчѣви* и сл.

⁷¹ СДЗб X 319.

⁷² СДЗб X 200.

⁷³ СДЗб III 41.

⁷⁴ СДЗб III 41.

⁷⁵ СДЗб X 200—201.

⁷⁶ СДЗб XIV 253. НЈ нс XIII 3—5, 251. Московљевић, о. с. 21.

⁷⁷ СДЗб III 41.

⁷⁸ СДЗб X 192—193.

⁷⁹ СДЗб XIV 249. НЈ XIII 252—253. ЗМСФЛ IV—V 225—234 *passim*.

Московљевић, о. с. 11.

⁸⁰ Г. Ружичић, СДЗб III 120.

6) У данашњем тршићком говору, као и у шумад.-војвођ. диј.⁸¹, нема повлачења акц. према крају у лок. синг. именица *o/jo*-основа неутр. (*zldūy*), што постоји у Пиви и Дробњаку⁸².

7) У Тршићу је, као и у Даничића и у шумад.-војвођ. диј.⁸³, *рјукӯ*, а у Пиви и Дробњаку *рјукӯ*⁸⁴.

8) У данашњем тршићком говору, као ни у Вука ни у шумад.-војвођ. диј.⁸⁵, нема појава у акценту неодређеног вида придева типа: *нџе — нџеа — нџево, мџк — мџека — мџеко, бџсџар — бџсџира — бџсџиро*. Ова појава постоји у Пиви и Дробњаку⁸⁶.

9) У данашњем тршићком говору, као и у шумад.-војвођ. диј.⁸⁷ нема заменичке ситуације типа *мџне — код мене* што постоји у Пиви и Дробњаку⁸⁸.

10) Ни у данашњем тршићком говору, ни у Вука ни у шумад.-војвођ. диј.⁸⁹ нема преношења акцента на предлоге типа *два браџа*, које постоји у Пиви и Дробњаку⁹⁰.

11) У данашњем тршићком говору је, као већином код Вука, *дднџџи*, а у Пиви и Дробњаку, слично шумад.-војвођ. диј.⁹¹, *дднџџи* и *донџџи*.

12) Као у Вука и у шумад.-војвођ. диј.⁹², и у данашњем тршићком говору двосложни глаголи сложени од *џћи* гласе *нџћи, уџћи* и сл. У Пиви и Дробњаку је *дџћи* и *дџћи*.⁹³

13) У данашњем тршићком говору је као у Вука: *џрџџи*, а у Пиви и Дробњаку *џрџџи*⁹⁴. У шумад.-војвођ. диј. је као у Тршићу⁹⁵.

14) Као код Вука и у шумад.-војвођ. диј.⁹⁶, и у данашњем тршићком говору је *берџмо, чаџџмо* и сл., док је Вуковић у Пиви и Дробњаку забележио и акценте *жџџмо* (поред *жџџмо*)⁹⁷.

⁸¹ НЈ XIII 256—257. СДЗБ XIV 264—267.

⁸² СДЗБ X 252.

⁸³ СДЗБ XIV 241. НЈ XIII 260. Московљевић, о. с. 4.

⁸⁴ СДЗБ X 231.

⁸⁵ СДЗБ XIV 276—285. ЈФ XXIV 321—326. Московљевић, о. с. 36—46.

⁸⁶ СДЗБ X 277, 278, 280.

⁸⁷ ЈФ XXIII 227—233.

⁸⁸ СДЗБ X 263—267.

⁸⁹ НЈ XII, св. 3—6, стр. 173.

⁹⁰ СДЗБ X 300.

⁹¹ Московљевић, о. с. 57. Ј. Вуковић, СДЗБ X 305.

⁹² СДЗБ XIV 294. ЗБМСФЛ VI 129. Московљевић, о. с. 57.

⁹³ СДЗБ X 306.

⁹⁴ СДЗБ X 304—305.

⁹⁵ СДЗБ XIV 288. ЗБМСФЛ VI 130. Московљевић, о. с. 57—58.

⁹⁶ СДЗБ XIV 286—304. ЗБМСФЛ VI 133—137.

⁹⁷ СДЗБ X 320—325.

15) Као код Даничића и у шумад.-војвођ. диј.⁹⁸, и у данашњем тришићком говору глаголи сложени од типа *идѣти* гласе у през. *исидѣчѣ* и сл., тј. имају (') на основи. У Пиви и Дробњаку увек је *дѣлѣидѣм*⁹⁹, тј. с (') на префиксу.

16) Презент глагола *идѣти* гласи у данашњем тришићком говору као у Даничића: *идѣм — идѣмо — идѣу*. У Поцерини¹⁰⁰ и Шапцу¹⁰¹ је *идѣм*. У Мачви је *идѣм* (југозапад) и *идѣм* (исток)¹⁰² а у Срему се свугде чују оба акцента¹⁰³. У Пиви и Дробњаку је *идѣм — идѣмо и идѣмо — идѣу*¹⁰⁴.

17) У данашњем тришићком говору је, као у Вука, *идѣјемо* и сл. У шумад.-војвођ. диј.¹⁰⁵ је *идѣјемо* и *идѣјемо*. У Пиви и Дробњаку је *идѣјем* а само у Дужима *идѣјем*.

18) У данашњем тришићком говору, код Вука и у Мачви¹⁰⁶ је *чѣшљѣидѣ*, а у Пиви и Дробњаку *чѣшљѣмо*¹⁰⁷.

19) Као код Вука и у шумад.-војвођ. диј.¹⁰⁸, и у данашњем тришићком говору је *идѣсидѣју* и сл. а у Пиви и Дробњаку *идѣсидѣју* и *идѣсидѣју*¹⁰⁹.

20) Као код Даничића, и у данашњем тришићком говору је *сѣдѣчѣм*, док у Пиви и Дробњаку *с'дѣдѣчѣм*¹¹⁰.

21) Као и код Даничића и у Мачви¹¹¹, и у данашњем тришићком говору је *идѣјидѣм*, а у Пиви и Дробњаку *идѣјидѣм*¹¹².

22) У Даничића, данашњем тришићком говору и у шумад.-војвођ. диј.¹¹³ је *идѣлѣ* (3. пл. през.), а у Пиви и Дробњаку *идѣлѣм*¹¹⁴.

⁹⁸ ЗбМСФЛ VI 133. Московљевић, о. с. 84.

⁹⁹ СДЗб X 321—322.

¹⁰⁰ Московљевић, о. с. 83.

¹⁰¹ ЗбМСФЛ IV—V 227.

¹⁰² ЗбМСФЛ VI 134.

¹⁰³ СДЗб XIV 293.

¹⁰⁴ СДЗб X 322.

¹⁰⁵ СДЗб XIV 298. ЗбМСФЛ VI 135. Московљевић, о. с. 83.

¹⁰⁶ ЗбМСФЛ VI 136.

¹⁰⁷ СДЗб X 325.

¹⁰⁸ ЗбМСФЛ VI 136.

¹⁰⁹ СДЗб X 326.

¹¹⁰ СДЗб X 325.

¹¹¹ ЗбМСФЛ VI 136.

¹¹² СДЗб X 326.

¹¹³ Мој материјал.

¹¹⁴ СДЗб X 325.

23) У данашњем тришићком говору је, као код Даничића и у шумад.-војвођ. диј.¹¹⁵, *живимо*, а у Пиви и Дробњаку још и *живимо*¹¹⁶.

15. Сводећи ово излагање о разлици између данашњег тришићког говора и говора Пиве и Дробњака треба да нагласим да се данашњи тришићки говор, разликујући се од Пиве и Дробњака, готово увек слаже с Вуком а у највећем броју случајева слаже се и са шумад.-војвођ. дијалектом.

О разликама између данашњег тришићког говора и Вука говорио сам напред.

Пун паралелизам између данашњег тришићког говора, Вука и шумад. војвођ. диј. постоји

А) У вези са гласовима у случају наведеном под 1а) (*видиши*).

Б) У вези с акцентом у случајевима наведеним под: 1) (*и́рeсeм* према *и́рeсeм* у Пиви и Дробњаку), 2) (одсуство дужина типа *кру̀шкама*; *гáрaв*, *кíшнáсцi*; *гíчyши*, *и́ддáши*, *мíслíши*), 3) (ситуација у проширеном ном. пл. именица типа *гáд*), 5) (пл. *кључeви*), 6) (нема лок. синг. неутр. типа *злáшу*), 7) (*рyкy*), 8) (нема појава у акценту неодређеног придевског вида типа *ндe — ндeа — ндeо* и сл.), 9) (нема заменичке ситуације *мeнe — кoд мeнe*), 10) (нема преношења типа *двa бра́шa*), 12) (*нáш* према *дoћи* (и *дoћи*) у Пиви и Дробњаку), 14) (*жeлíмо* и сл. према *жeлíмо* (и *жeлíмо*) у Пиви и Дробњаку), 15) *исíдeчe* према *о́илeшeм* у Пиви и Дробњаку), 18) (*чeшлáшe* према *чeшлáмо* у Пиви и Дробњаку), 19) (*и́уси́ајy* према *и́и́шaјy* (и *и́и́шaјy*) у Пиви и Дробњаку), 22) (*вoдлe* према *вoлíм* у Пиви и Дробњаку) и 23) (*живíмо* према *живíмо* у Пиви и Дробњаку).

В) У вези с облицима случај наведен под 9) (*ми би и́сaти*).

Мислим да се у овоме смислу може говорити о србијанској варијанти Вуковог херцеговачког говора.

16. Далеко је мања црта којима се данашњи тришићки говор слаже са Вуком а разлици не само од Пиве и Дробњака него и од шумад.-војвођ. диј. То су случајеви у вези с акцентом наведени под: 11) (*о́днeши*), 16) (*и́дeм*), 17) (*и́и́јeмо*). Занимљиво је да се у случајевима наведеним под 11. и 17. шумад.-војвођ. диј. слаже са Пивом и Дробњаком (бар до извесне мере).

¹¹⁵ Мој материјал.

¹¹⁶ СД36 X 327.

IV. *Развићак данашњег тришћког говора и место Вуковог језика у његовом развићку*

17. Кад се узме у обзир оно што сам овде рекао о тришћком говору, затим моје излагање у радовима „Сремски говор“ и „Прилог проучавању порекла шумадијско-војвођанског дијалекта“, где, разуме се, говорим и о развитку северозападних србијанских говора који припадају шумад.-војвођ. диј., може се указати на три сукцесивне фазе у развитку данашњег тришћког говора.

18. Прва фаза: период пре динарских досељавања. С обзиром на то да је тришћко становништво досељеничко, сам Тришћ није могао одржати непрекинут континуитет са предмиграционим слојем. Али, као што сам рекао у уводу, Боривоје Ж. Милојевић наводи да у Јадру има и старинаца из ранијих времена. Рекао сам и то да Тришћ треба гледати у светлости јадарског говора као целине. А у том реду мисли треба рећи и ово: Када су се прилике смириле после миграција, нема сумње да су и извесне предмиграционе говорне црте почеле да заузимају своје место приликом формирања онога што би се могло назвати савременим јадарским оди. тришћким говором.

19. Које су то црте? Ту пре свега долазе оне појаве у којима се данашњи тришћки говор не слаже ни са Вуком ни са Пивом и Дробњаком а чија је старина утврђена у радовима из историјске дијалектологије.

1) О односу префикса *ѝрѝ-* и *ѝри-* дао сам објашњење у претходном излагању.

2) У својој дисертацији „Сремски говор“ указао сам на старину некојих неакцентованих дужина које постоје у шумад.-војвођ. диј. а нема их код Вука и Даничића¹¹⁷. Како оне постоје и у данашњем тришћком говору, јасно је да је и овде њихова старина неоспорна.

3) У своме раду „Придевски акценат у мачванском говору¹¹⁸ а и у дисертацији „Сремски говор“¹¹⁹ показао сам старину појаве која се манифестује тако што је у Мачви и у Срему знатно више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (˘ или ˘˘) а у одређеном виду добивају (˘˘) на првоме слогу. Ова појава, као што је напред речено, постоји и у данашњем тришћком говору где је њена старина такође неоспорна.

¹¹⁷ СДЗб XIV 394.

¹¹⁸ ЈФ XXIV 321—326.

¹¹⁹ СДЗб XIV 390.

4) О старини акцента *мѣнѣ* — *кдд мене* писао сам у својим радовима „Једно акценатско питање“¹²⁰ и „Сремски говор“. Ова појава постоји и у данашњем тришњком говору и указује на предмиграционе трагове у Јадру.

20. Разумљиво је што су малобројне појаве које говоре о предмиграционој ситуацији у јадарском говору: старинаца у Јадру нема много а досељеници су ову област дословно преплавили. Важно је истаћи да све четири наведене предмиграционе јадарске појаве постоје и у шумад.-војвођ. диј., што несумњиво указује на предмиграциону блискост јадарског и шумад.-војвођ. терена.

21. Друга фаза: динарска досељавања. Њу потврђују појаве у данашњем тришњком говору у којима се он слаже са Пивом и Дробњаком.

22. Потребно је, најпре, рећи коју реч о самој четвороакценатској системи, једнакој, дакако, и Тришњу, и Вуку и Пиви и Дробњаку. Бел и Ћ за шумад.-војвођ. диј. с правом претпоставља¹²¹ да је четвороакценатска система у њему раширена динаризацијом. Не би било оправдано тврдити да је апсолутно тако било и у Јадру. Можда је ипак боље допустити могућност да је близина Јадра динарским жарштима у којима је настала четвороакценатска система омогућавала зачињање сличних процеса и у самом јадарском говору. Но и у томе случају ваља истаћи плодотворан утицај динарске имиграције у ширењу и учвршћивању књижевне четвороакценатске системе у Јадру.

23. Иначе, и међу појавама које постоје и у данашњем тришњком говору и у Пиви и Дробњаку има неколико категорија.

То су најпре оне појаве у којима се данашњи тришњки говор слаже и са Пивом и Дробњаком и са Вуком и са шумад.-војвођ. диј. У питању су несумњиво појаве које су донели ранији досељеници, чим су могле да се тако широко распрострају. То је, у вези са акцентом, ситуација у ген. пл. именица *о/јо*-основа маск., затим ситуација у глаголском придеву радном типа *дѣровѣла*, *дѣжѣла*, *дѣћѣла*. Овде бих навео и глаголски придев радни глагола *чѣшати* — *чѣшѣ*, који тако гласи и у Пиви и Дробњаку¹²², и у Даничића, и у данашњем тришњком говору и у Мачви¹²³, иако је у Поцерини *чѣшѣ*¹²⁴.

¹²⁰ ЈФ ХХIII 227—233.

¹²¹ Глас 78, стр. 116—117.

¹²² СДЗБ X 366.

¹²³ ЗМСФЛ VI 132.

¹²⁴ Московљевић, о. с. 79.

24. Има извешан број појава којима се данашњи тршићки говор слаже с Пивом и Дробњаком и шумад.-војвођ. диј. а разликује од Вука односно Даничића.

У вези са гласовима треба, најпре, навести контракцију завршне вокалске групе у глаголском придеву радном — појаву, иначе, општесрпскохрватску, чије сам одсуство код Вука раније објаснио. Промена, пак, *ж* у *р* у *мдрѣм* свакако показује да су је донели Динарци који су дошли касније од Вукових предака и који нису били од утицаја на војвођанске говоре.

У вези с акцентима ваља, најпре, указати на придеве типа *мѡмкѡв*, *дѡѡв*, *сѡсѡирѡн*. О њима в. мој рад „Дужина суфиксовог вокала код присвојних придева на *-ин*, *-ов* (*-ев*) у Вука и у данашњем тршићком говору“¹²⁵. — Ситуација у лок. синг. именица *ојѡ*-основа маск. вероватно је плод новијег развитка. — Можда се то може рећи и за пл. именица неутр. *ш*-основа типа *дугмѡша*. Али ће свакако дублетски акценат глаголског придева радног од тросложних глагола сложених од *ићи* бити из периода ране динаризације (*иѡиѡ* — *иѡиѡѡ*) а исто се може рећи и за 1. и 2. пл. през. типа *иѡѡѡмо* (Даничићево *иѡѡѡмо* производ је новијег уједначавања акцента у свим лицима през.). — За глаголски придев трпни глагола типа *учѡиѡиѡи* Даничић не наводи акценат *учѡиѡѡѡна* какав је у Пиви и Дробњаку, данашњем тршићком говору и у Мачви. Но ако је тако код Даничића, ми још увек не знамо није ли код Вука било као што је данас у Тршићу.

25. Има, затим, појава којима се данашњи тршићки говор слаже са Пивом и Дробњаком и Вуком а разликује од шумад.-војвођ. диј. Њих су свакако учврстили они познији Динарци који нису могли у шумад.-војвођ. диј. дејствовати на начин и у мери како су то чинили у Јадру. Тако се може објаснити што у данашњем тршићком говору, баш као и у Пиви и Дробњаку и у Вука, постоје само акценти *ѡмрѡѡи*, *исѡѡѡкла*, док се, као што је познато, у шумад.-војвођ. диј. јављају дублети: *ѡмрѡѡи* — *умрѡѡи*, *исѡѡѡкла* — *исѡѡѡкла*.

26. Постоје, даље, у данашњем тршићком говору појаве којима се он слаже са Пивом и Дробњаком а разликује и од Вука и од шумад.-војвођ. диј. Њих су свакако донели Динарци који су дошли у Тршић касније од Караџићевих, вероватно у другој половини 18. века, када је и дошао највећи број досељеника из Херцеговине, Дробњака и Пиве. Такав је, нпр., акценат ном. пл. *вѡѡѡци*, *мѡмѡѡци*, метатонијски акценат *нѡ врѡѡи* и акценат през. *иѡѡѡвѡѡ*.

¹²⁵ Ковчежић, књ. III (1960), стр. 183—185.

27. Има, најзад, појава за које је, мислим, оправдано тврдити да су их у данашњи тршићки говор (и у шумад.-војвођ. диј.) донели босански досељеници. То је, најпре, промена личних имена *Драго-Драгић-Драгин*; затим, заменички акценат *двај, двај*, познат данашњем тршићком говору, шумадијско-војвођанском диј., фојничком¹²⁶ и по-савском славонском¹²⁷.

28. Трећа фаза: постдинарски развитак. Већ сам истакао да су, пошто су се примириле прилике после динаризације, приликом формирања данашњег јадарског говора понова почеле да, као острвца после опадања набујале реке, искрсавају преддинарске одлике говора овога краја. Говорио сам које су гласовне и акценатске појаве у питању. Но није само то карактеристика развитка тршићког односно јадарског говора после снажних динарских имиграција. У ослобођеној Србији тршићки се говор нашао под утицајем шумад.-војвођ. диј. У вези са гласовним појавама ту је пре свега ширење екавизма, о чему сам раније говорио. Тај утицај није остао без последица и на тршићку акценгуацију. Њиме сам протумачио губљење дужина у данашњем тршићком говору. С обзиром на то да није у питању велики број категорија у којима се у данашњем тршићком говору губе дужине, не може бити говора о преддинарском континуитету између источнијих србијанских говора и овога терена, какав је иначе случај у шумад.-војвођ. диј., већ је у питању баш утицај северних србијанских говора који припадају шумад.-војвођ. диј.

29. У целокупном овом излагању одређен је и однос Вуковог језика према данашњем тршићком говору и место Вуковог језика у развитку тршићког говора. Вуков језик, да то поновим још једном, представља ону етапу у развитку тршићког говора када су овај терен заплуснули Динарци и учинили га zasiћеним херцеговачким (тачније: источнохерцеговачким) језичким особинама. Доцније, када су се прилике смириле, иако нису нарушени суштински односи створени динаризирањем, ипак су поново почеле да искрсавају и понеке раније говорне црте овога краја, а, разуме се, дошло је и до даљег развитка.

С друге стране, чињеница што и код Вука има нарочито акценатских особина једнаких данашњем тршићком говору али различитих од Пиве и Дробњака несумњиво говори да је и код Вука већ у питању бар зачетак формирања србијанске варијанте динарске акценгуације.

30. V 1964. г.
Београд

Берислав М. Николић

¹²⁶ Dalibor Brozović, Ljetopis JAZU 62, стр. 379.

¹²⁷ Stj. Ivšić, Rad, 197, стр. 38.

Резюме

СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ГОВОРом ТРШИЧА В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ
И ЯЗЫКОМ ВУКА КАРАДЖИЧА

Берислав М. Николич

В начале работы автор говорит о происхождении населения Тршича (Ядара), дальше указывает на главные различия между говором Тршича в настоящее время и языком Вука. Затем он показывает, в чем основная разница между теперешним говором Тршича и говором Пивы и Дробняка; наконец, говорит о развитии тршичского говора и о месте, которое язык Вука занимает в этом развитии.

Автор устанавливает три сукцессивные фазы в развитии говора Тршича [1) период до динарского заселения; 2) динарское заселение; 3) постдинарское развитие] и показывает основные характеристики каждой из этих фаз.

Принимая во внимание тот факт, что говор Тршича в настоящее время представляет свободную смесь экавского и иекавского произношения, и что в более ранних трудах Вука и в его переписке есть заметные следы экавизма, автор допускает возможность, что экавская инфильтрация началась в Ядаре еще в эпоху Вука, не исключая и несомненное влияние экавской среды, в которой он вращался.